

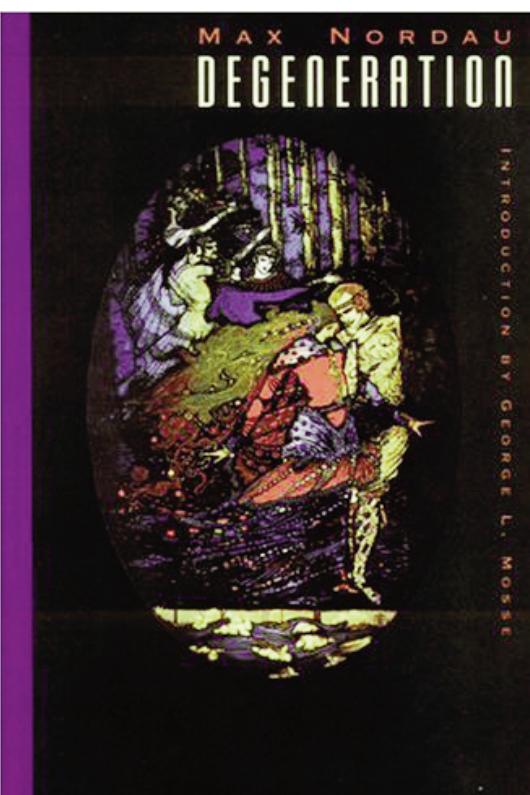
■ Maks NORDAU

14 yanvar 2017

www.kaspi.az

TƏHLİL

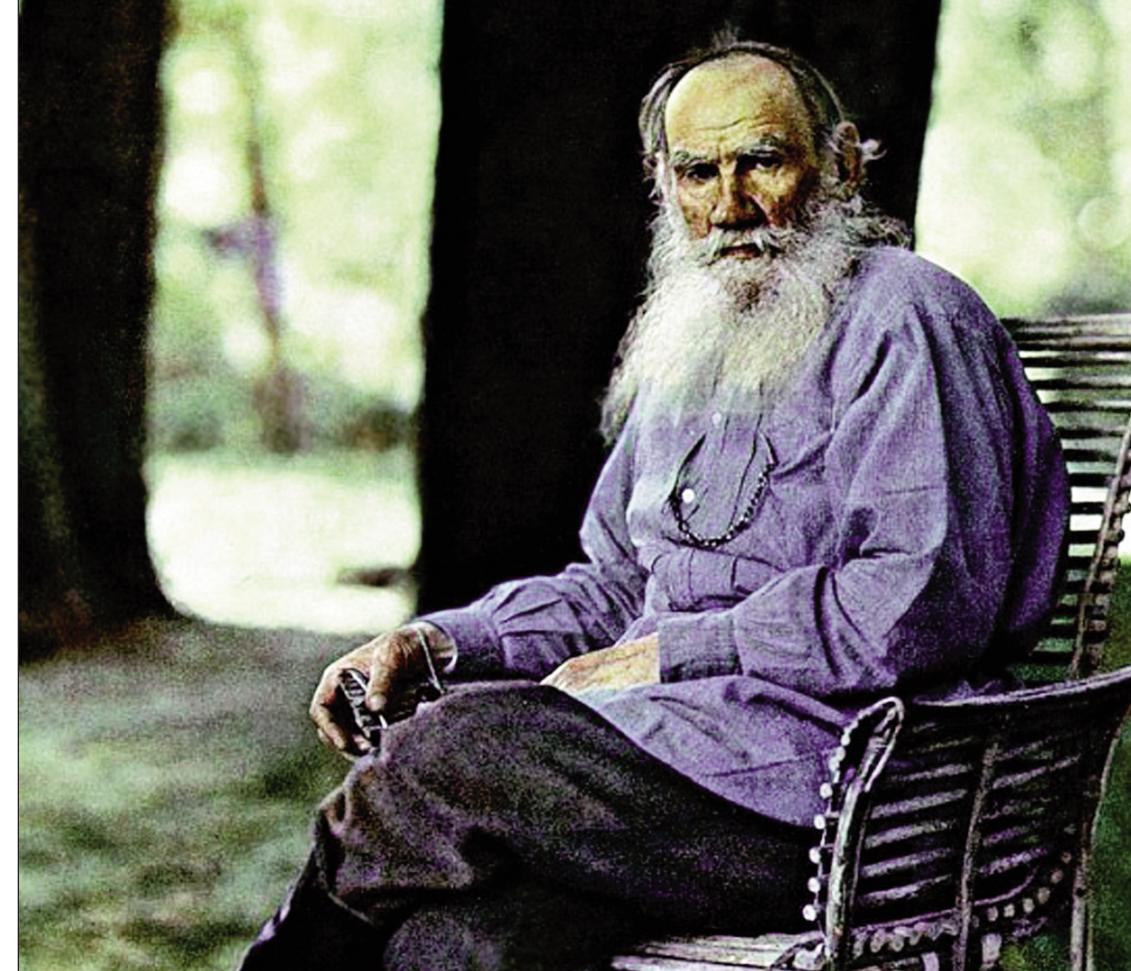
12

Öger cinayet cəmiyyət içinde böyük risk sayılmasaydı, Tolstoyun fikrincə, mövcud olan pis adamları içlerindəki mənəsiz instinktləri def etməkdən və ne yaxşılığı, ne də pisliyə meyilli olan böyük ekseriyət insanları cina-yətkar olmaqdan nə çəkindir? Əlbəttə ki, Tolstoyun "əsl həyat, var olan həyatdır" nəzəriyəsi yox. Cəmiyyətin əsas fealiyyəti bütün üzvlərini xəstələrdən, qatiliyə meyilli olanlar dan, pislərdən, həmçinin normal insan tipindən uzaq, onun-bunun hesabına yaşıyan, pis instinktlərini təmin etməkdən ötrü qarşısına çıxan istenilən adama təcavüz edənlərdən qorumaqdır. Əger normal insanları onlara qarşı çıxmaması dilar, sonuncular çok güman ki, coxluq təşkil edər, hakimiyət elde edər və o zaman neinki cəmiyyət, hətta bütün beşəriyyət məhvə mehkum oları. Tolstoyun etikasında şərə qarşı çıxmamağın mənfi tərəfi ilə yanaşı, müsbət tərəfi de var: əzizləri sevmək lazımdır, onlardan ötrü hər şeyi qurban verməyi bacarmaq lazımdır, hətta həyatından da keçməli, onlara ancaq yaxşılıq edilməlidir. Anlamاق lazımdır ki, xeyirxah adam ancaq boynuna düşən yaxsılıqları, mütələq olunmalı şəyərli etməyi düşünür. Əger yaxşılıqdan ötrü kimsə canını fəda edirse, bundan ötrü ona təşəkkür etmək lazım deyil. Ancaq xeyirxahlı etməyi bacaranlar yaşayırlar. Sədəqə vermək yox, hər şeyi qardaş kimi bölmək lazımdır. Kimin ki iki geyimi var, onlar-

yı. Sevgi ilkin və ən sadə formasında (mən burada cinsi sevgini nəzərdə tutmuram. Ümumiyyətə, bir canının digər canlığa (bu, insan olmaya da bilər) sevgisindən danışram) eqaistik instinktdir. Bu eqaistik instinkt sevdiləyini məmənunetmə yox, özünü məmənunetmədir. Sonrakı inkişafindən əksinə, özünü unudaraq, sevdinin sədətini düşünməyi nəzərdə tutur. Cəmiyyət ziddi instinktlərə tabe olmayan normal insan digər insanların ənsiyyətde olmağı sevir. Beləliklə, özünü onlardan uzaqlaşdırın emellərdən qaçırl, əksinə, onlara xoş olacaq işlər görür ki, özünə diqqət cəlb eləsin. Bundan başqa, əzablalar haqqında təsəvvürü olan normal insan, beyninə təsir etməsindən asılı olaraq, əzablalarının əzablalar da az və ya çox ağrı duyar. Yəni ki, təsəvvür nə qədər çoxdurşa ağrı hissi de bir o qədər güclüdür. Lakin duyğularla qavranılan təsəvvürler, öz gözərlərinə gördüyündə fərqlənir. Bu duyğuların yaratıldığı əzab daha derin, daha əzablıdır. Bundan qaćmaq üçün insan özgərlərinin əzablalarını duymaqdan qarşı ve ya onları görməməye çalışır. Xaxınlarına qarşı bu cür sevgi, yuxarıda deyildiyi kimi, əsl eqoizmdir. Çünkü o, əzablaları uzaqlaşdıraraq, öz nəşə və həzzini artırır. Tolstoyun dediyi sevgi isə, çox güman ki, eqoistik deyil. Onun məqsədi xaxınlarının, doğmalarının əzablalarını azaltmaq, se-

maq lazımdır. Onlar bunu dəyərləndirdə və anlaya bilmək iqtidarındə deyiller. Lakin elbəttə ki, Delesovdan daha ehtiyatlı, daha qətiyyətli edirlər. Hemin tomun "Knyaz D.Nexlyudovun qeydlərində, Lütsern" başlıqlı başqa belletrestik əsərində yaxınlarına qarşı sevgi hissini dəliliyi daha keşkin və şiddetli şəkildə özüni göstərir. Knyaz Nexlyudov Lyütserndə (İsvərədə şəhər) gözəl bir iyul axşamında "Şveytserhof" mehmanxanasının qarşısında səyahət edən müsələnin mahni oxumasını eşidib, kövrelmişdi. Müğənni solğun bənzili, balaca, zəif, əldən düşmüş, köhnə sürtükдейdi. "Mehmanxananın yaxşı işıqlandırılmış giriş, pəncəre və evyandalarla elegant kişilər, bərbəzəklə xanımlar görünürdü. Hami yaziq müğənnini dinləyirdi. Lakin o, başındakı furaj kani çıxarıb göstərdiyi sənət əvezində kiçicik mükafat istəməkün onlara təref uzadanda, heç biri bir qəpik də olsun atmadı... Nexlyudova bu çox ağır geldi. O, həyecanlanaraq özündən çıxdı. Çünkü müğənni kütləye pül üçün müraciət etse də, heç kim ona qara qəpik də vermemədi. Hətta bəziləri onu ələ salıb lağla qoyurdular. Bu, onun gözərlərində tarixçilərin odlu hərflərə yazmaq düz bir saat əzab verdi. Knyaz bir anlıq da olsun bunun müğənniye xoş olub-olmadığını düşünmədən yalnız öz hissərini, duyğularını götür-qoy edirdi. Bu yumşaq-qəlbli xeyirxah, əslində, qorxulu, qəddar, eqoist adamdır.

14 yanvar 2017

www.kaspi.az

TOLSTOYÇULUQ

vincini artırmaqdır. Və beləliklə, o, şüursuz ola bilməz. Çox dəqiqlikli əzizlərinin nəyə ehtiyacı olduğunu, onlara nəyə kömək edə biləcəyinizi ölçüb-biçmək lazımdır. Özün-özündən, adətlərindən və baxışlarından uzaqlaşmalı, yardım etməye çalışırdıñ adamın halına yaniñ, dərdine içdən sərik olmaları. Bu yarlıma, iltifata öz gözərlərinle yox, onun gözərləyle baxmaq, onun hissələriyle duymaq lazımdır. Tolstoy bu cür edirmi? Xaxınlarına duydugu saxta sevgini təsvir edən əsərlərində biz bunun tamamilə əksini görürük. "Albert" hekayəsində Delesov ifasına heyrən qalb, yoxsun və köməksiz olduğuna görə yaziçı gelərkən evinə xəste əlaqəsiz skripka ifaçısını götərir. O bedbəxt qulluqcu Zaxarın nəzərəti altında spiralli içkilərdən uzaq saxlamaqla sanki dustaq edir. Birinci gün Albert əl bil ki, bu veziyətə barışır. Amma deyəşən, müsiqici, görür, çox darıxır, üriyi sıxlır. İkinci gün bənə yeyirxah adama aqıp-aşkar hikkəyə baxır. Deyəşən, o, Delesovdan cəkinirdi. Göz-gözə gələndə üzündə ağrılı qorxu ifade olunurdu... Ona verilən suallara cavablandırıldı. Üçüncü gün, axır ki, Albert bəzəkliyə qarşı çıxır. "Siz meni saxlaya bilmezsiniz, qışqırı - mənən pasportum var. Mən sizden heç nə götürməmişəm, istəseniz yoxlaya bilərsiniz. Men polise gedəcəyəm". Zaxar onu sakitləşdirməye çalışır, lakin Albert daha da qəzəblənərək, qəribə səsle qışqırır: "Ay harayı!" Delesov Alberti buraxır və o, nəsə anılaşmaz sözər deyə-deyə qapıdan çıxır. Delesov Alberti ona görə evinə apardı ki, nazik geyimli müsiqicinin saxtalıda donub tir-tir esdiyini görüb kövrəmişdi. Onu isti menzilində, debdəbəli masanın arxasında, əynində öz xalatında görəndə kefi kökəlmüşdi. Bəs Albert nece, bu, xoş idimi? Tolstoy göstərir ki, Albert bu yeni halında evvəlindən daha bədəxt, daha pisdir. Elə çox pisdir ki, artıq tab getirə biləmib hiddətlənərək qaçıb. Delesov kimini məmən etdi? Özünü, yoxsa Alberti? Bu hekayədə səhəbet anormal subyektdən gedir. Bu cür subyektlərə bəzən iltifat, yardım sı-

ğənni razılaşdır. "Burada balaca bir kafe var, səda yerdə. Gəlin oturaq, - dedi. Nexlyudov gündəliyində qeyd edir ki, bu "səda" sözü mənəni sadə kafəyə yox, onu dinleyənlər oturan "Şveytserhof" a getmək fikrinə saldı. Oranın həddindən artıq bərbəzəklə və ona uyğun olmadığını bildirməsine baxmayaraq, mən elə öz dediyimda durdurum."

O, müğənnini kübar mehmanxanasına apardı. Kelner (xidmetçi) tanınmış qonaqla gəlməsinə baxmayaraq, pis geyinmiş avaraya düşməncəsinə və şübhəli nəzərlərə baxır. Her ikisini soldakı ayaqüstü içki içmək üçün olan otaga getirir. Müğənni çox utandığından getmek istəsə də, bunu gizlətməyə çalışır. Knyaz şampan şərəbi gətirilməsini əmi edir. Müğənni heç bir zövq almadan, sanki məcburiyətən içir. O, həyatından danışır və sonra bərdən deyir: "Men bilirem siz nə isteyirsiniz. Siz meni içirib nə gənə qaldığımı tamaşa etmək niyətindəsiniz. Alınmayacaq". Nexlyudovu kelnerlərin özündən razı görkəmi qıcıqlandırır. Yerində sıçrayaraq müğənniyle birlikdə təmiz kütənin xidmət göstərildiyi sağdakı otağa keçdi. O, məhəm burada olmaq istəyir. Oradakı ingilislər otaqdan çıxı, kelnerlər eşbələmişdi. Lakin rus knyazına irad etməkən qəknir. "İçimizdən en yaxşı görünən müğənni idi. O, məhəkəm qorxmuş və oradan tezliklə çıxıb getməyi xahiş edirdi". Bu balaca adam nə ölü kimi ölü, nə də diri kimi diriydi. Knyaz masanın arxasından qalxıb birlikdə mehmanxana-dan çıxanda, o özünü çox xoşbəxt hiss etdi.

Knyaz Nexlyudovun əvvəldən axıra kimi özünü nece mənəsiz apardığını diqqət yetirir. O, müğənnini şərab içməyə dəvet edir. Lakin onda zərrə qədər idrak olsayı düşünerdi ki, bu kasib adama bir butulkə şampan şərabında bir qab isti yemək və ya bəşqərikliklərənə deydi yaxşı olardı. Müğənni knyazı özünü rahat hiss edəcəyi ayaqüstü içki içən otağa aparmaq istəyir. Lakin knyaz onu isteyinə heç bir məhəl qoymadan, bu kasib adımı kubər mehmanxanasına dərtib aparır. Həmin

məqsədi xeyir, sevgi, hər nə istəsəz, olsa, əger beşəriyyətin məqsədi varsa, bu peyğəmbər kəlamlarında da var ki, bütün insanlar bir sevgidə birləşir, bəs bu məqsədə nə mane olur? Ehtiras mane olur. Ehtiraslardan ən pisi, ən güclüsü və ən möhəkəm cinsi, şəhəvet sevgisidir. Ve buna görə də, əger ehtiraslar məhv olsa, onlardan sonuncu - ən güclüsü şəhəveti sevgi də mehv olacaq. Peyğəmberlik kəlamları düz çıxacaq və bütün insanlar birləşəcək, insanlıq məqsədine çatılacaq və yaşamaq üçün heç bir məqsəd olmayıcaq". İsanın sözleri (Matfey, 28): "Mənse size deyirəm, hər kim ki qadına tamahla, həveslə baxsa, öz üreyində onunla artıq zina etmişdir". Pozdnışev bunu qadınına da şamil edir. Hər bir ali təbəqədə doğulmuş subyekt kimi Tolstoyun daxilində de iki ferqli insan yaşayır. Bunlardan biri digərinin avarlığındır, ya da ki, şərəfsizlikdir. Tolstoy şərəfsizlikdə ittiham etməz. O, hər zaman səmimidir. Lakin məzəmmətləri, həqiqətən də, usaqcasınadır. Elm haqqında kor bir adamın gülər haqqında danışdı ki danışır. Çox güman ki, onun mahiyəti, məqsədləri, məşğul olduğu metod və predmetləri haqqında heç bir anlayışı yoxdur. O bize Qüstav Floberin (fransız yazarı - 1821-1880) iki axmağı - Bavar ve Peküseni xatırladır. Onlar mülliimsiz, rəhbərsiz əllerinə düşən kitablardan, xırda məlumatlardan zarafatlaşa-zarafatlaşa bütün elmlərin müdrikliyinə varmışdır. Və yeri gəldi-gəlmədi, min bir axmaqlıq göstərə-göstərə onlardan istifadə edib, sonra da elmi yalanlılıq və boş şəyərlə məşğul olmaqdə ittiham etmək hüququna malik olduğunu hesab etmişdilər. Flober Bavar ve Peküsen obrazlarını yaratmaqla üryindəkili çox çıxın halda boşalmış, Tolstoysa elmə - bu məqrur, soyuq gözələ olan acığını "Maarif bəhəraları" əsərində hansısa axmaqları təsvir etmək silib atdı. Bu yanaşmada iki psixopat - Tolstoy və Flober eyni şeyi sayıqlamaq baxımından oxşardırlar.

Lakin Tolstoyun ən qatı düşməni elmdir. "Tövbə"de ondan şikayət edərək elə hey lağla qoyur. O, xalqa yox, ali təbəqələr və kapitalis-

tərə xidmət göstərir. O, protoplazma (heyvan və bitki organizmının əsası) təşkil edən madde - X.A.) və spektral analiz kimi boş və lazımsız işlərlə məşğuldur. Heç vaxt məsələn, nece yaxşı misar və balta düzəltmək olar, çörəyi dəha yaxşı nece bişirmək olar, ziyanlı və xeyirli içkiləri, göbələkləri seçmək haqqında düşünməyib. Və ötəri olaraq hiss edir ki, Tolstoyun bu misalları çox uğursuzdur. Çünkü bütün bunlarla elementar gigiya və ya məxanika, onşuz da, məşğuldur. Ədəbi vərdişlərinə tabe olaraq elmə aid fikirlərinə, düşüncələrinə yaradıldığı obrazlarda diley getirmə istəmişdi. "Maarif bəhəraları" adlı komediyasını da məhz bu məqsədə yazmışdır. Axi bu komediada o nəyi lağla qoyur? Anlaşılmazlığı, müəmmaya inanınan və dəhşət içinde bakteriya axtarı bədəxt axmaqları! Spiritizm (müstəlif zahiri üsullar ruhlarla, ölülərin ruhu ilə əlaqədə düzəltmək mümkün olduğu haqqında məistik təsəvvür) və kubaların qəzetlərənən öyrəndiyi xəstelik yaradan mikroorganizmlərlə bağlı avam məlumatlar - elm deyəndə Tolstoy məhz bunları başa düşürdü. Və oxlarını tuşlaşdırı elm budur. Sözün əsl menasında elm bu cür təcavüzlərənənuronmaga ehtiyac duymur. Simvolistlərin və onlara yazıçıları gələn tenqidçilərin təbiətşünaslıq etdiyi məzəmmətləri qeyd edərək, sübüt etdi, bütün bu boşboğazlıqlar ya usaqcasınadır, ya da ki, şərəfsizlikdir. Tolstoy şərəfsizlikdə ittiham etməz. O, hər zaman səmimidir. Lakin məzəmmətləri, həqiqətən də, usaqcasınadır. Elm haqqında kor bir adamın gülər haqqında danışdı ki danışır. Çox güman ki, onun mahiyəti, məqsədləri, məşğul olduğu metod və predmetləri haqqında heç bir anlayışı yoxdur. O bize Qüstav Floberin (fransız yazarı - 1821-1880) iki axmağı - Bavar ve Peküseni xatırladır. Onlar mülliimsiz, rəhbərsiz əllerinə düşən kitablardan, xırda məlumatlardan zarafatlaşa-zarafatlaşa bütün elmlərin müdrikliyinə varmışdır. Və yeri gəldi-gəlmədi, min bir axmaqlıq göstərə-göstərə onlardan istifadə edib, sonra da elmi yalanlılıq və boş şəyərlə məşğul olmaqdə ittiham etmək hüququna malik olduğunu hesab etmişdilər. Flober Bavar və Peküsen obrazlarını yaratmaqla üryindəkili çox çıxın halda boşalmış, Tolstoysa elmə - bu məqrur, soyuq gözələ olan acığını "Maarif bəhəraları" əsərində hansısa axmaqları təsvir etmək silib atdı. Bu yanaşmada iki psixopat - Tolstoy və Flober eyni şeyi sayıqlamaq baxımından oxşardırlar.

Rus dilindən tərcümə edən:
Xanım AYDIN

TƏHLİL
13